

Ilija NIKOLIĆ

Poznato je u nauci da je kuga u Sremu 1795. i 1796. godine, koja se iz evropskog dela Turske prenela preko Beograda u Zemun i zahvatila fruškogorska sela a zatim i čitavi Srem, nanela narodu toga kraja mnogu bedu, razaranja i smrt nekoliko hiljada ljudi.

U Irig, jedno od najvećih sremskih mesta sa 973 kuće i 4813 žitelja kuga se uselila preko Anđelije, žene Diše Nedeljkovića, koja je, vraćajući se s pogreba svoje sestre iz Krnješevca ponela njene ćilimove u Irig, gde je u Grčkoj mahali ubrzo i umrla 14. jula 1795. godine. Kuga je posle toga zahvatila ceo grad. Neprosvećenost i sujeverje pravoslavnog stanovništva, neblagovremeno utvrđivanje dijagnoze bolesti, strah i panika stanovništva doprinela su da se bolest brzo raširi i da dejstvuje katastrofalno. Ljudi su umirali na sve strane. Kuće, dvorišta, bašte, njive, vinogradi bili su posejani gomilama umirućih bolesnika. Nad sveže iskopanim grobovima naricali su najrođeniji. Hronologija događaja beleži da je sanitarna vlast brzo i efikasno dejstvovala, ali su je ometali u tome neznanje, nerazumevanje, tvrdoglavost i beda stanovništva. Mnogi su roditelji, patrijarhalno vaspitani, ljubomorno čuvali svoju obolelu decu i umirali zajedno s njom ne prijavljujući se vlastima. Protivno naređenju svetovnih i crkvenih vlasti, uticajno sveštenstvo je, zarade radi, odlazilo obolelima, čitalo im molitve isceljenja, služilo svečane liturgije u crkvi, držalo ceremonijalne pogrebe umrlih i time samo doprinosilo širenju zaraze. Višemesečni bilans kužnog razaranja bio je pored 402 spaljene kuće u Irigu i: polovinom jula 36, avgusta 400 septembra 500, oktobra 683, novembra 360, decembra 495(!), januara iduće 63 i februara 11 mrtva, što ukupno iznosi 2548 ili 52% mrtvih.

Poznate su i mere sanitarnih vlasti sa županijskim lekařem Budaji-em na čelu, počev od lične preventive (mnogostrane upotrebe sirćeta i vatre od fenovine) i kolektivne koja se sastojala: u stvaranju kordona oko okuženih, ubijanju mačaka i pasa, izdvajanju bolesnih od zdravih, spaljivanju obuće, odeće i kuća umrlih, određivanju seoskih beležnika, ranara, sveštenika, grobara, a potom, kada se kuga smirila početkom iduće godine u zamašnoj i sistematskoj akciji iskopavanja, sabiranja i ponovnog propisnog sahranjivanja rasejanih i plitko zakonanih leševa — te rigoroznom šestonedeljnom čišćenju grada i obaveznom prolasku kroz kontumac svih građana¹).

Povod ovom kratkom, letimičnom i rekao bih površnom pogledu na kugu u Irigu 1795—1796. godine, o kojoj postoji bogata literatura — bila je rukopisna „Pesma o slučaju bolesti iriške leta gospodnjeg 1795.“, koja se nalazi u zaostavštini Vuka Karadžića u Arhivu Srpske akademije nauka i umetnosti²).

**ПЈЕСМА О СЛУЧАЈУ БОЛЕСТИ ИРИШКЕ
ЉЕТА ГОСПОДЊА 1795.**

Еј Иригу, мјесто од старина,
Ти си глава од целога Срема,
Твоје мјесто јесте племенито,
Свим околним мјестам знаменито;
Фрушка те је гора засјенила,
От сјевера лјепо закрилила,
И по гори красни манастири,
И у њима избрани пастири.
Из планина бистре рјеке текут,
И пред собом м'зду влекут.
По долови лепо птице појут,
Различними гласи свјех увесељајут.
Ал' ћу сада од тог преминути
И жалост ћу твоју споменути,
От како си славан постануо,
Ти се ниси тако споменуо
Како сада љета Христовога,
И времена скоро посљедњег.
У хиљаду и седме стотине
Деведесет и пете године,
Кад се куга у теби појави,
Која народ толики подави,
Сад те чује Турска и Росијска,
Сва Праијска, Римска и Француска.
На тебе се дјело божје јави.
Тко је мудар, он те свагда хвали,
Ти којена свевишњему Богу
Жертву премногу предаде,
Није за грјех самога Ирига,
Нити што је омилила њега,
Већ за образ и за савет прочи,
Што и Христос у књизи сведочи.
Кад је слепом очи отворио,
Апостолом јесте говорио:
„Чрез овог ћу многе увјерити,
И моја се дјела прославити!“
О, жалости и страха велика,
И силнога мача огњевита,
Да је коме било погледати,
Он би знао право вјеровати.
Како куга по Иригу мори,
И сокаке без пусула шори.
А кад буна међу људе уђе,
И свакоме смрт пред очи дође,
Почеше се сви Богу молити,
Нишчим делит и право творити;
Бројанице почеше носити,
И престаше себе возносити.

По вароши попови пођоше,
И молитве велике чинише,
Масла свештају, миром помазују,
Тако ваља, — људма показују;
Пак марјаше од људи купише,
Ицепове своје напунише,
Ал' се њима слабо помогоше,
Јер с доламом пусти остадоше;
Но, истина, нису ни они знали,
Да имоно у оно време фали.
Официри скупа побегоше,
С багажијом ноћу изиђоше,
Кукајући беже безобзирце,
Јер им нема у Иригу мира;
И домове своје оставише,
Који тада сасвим пропадоше.
Јошт да неби младог команданта
Хајиновић слободног јунака,
Он је витез и вредан заслуге,
Јер не жали умрети за људе.
Непрестано по вароши оди,
Наређује гди год што наоди,
Комендира што год боље може.
Имао је труда и невоље;
Да бог даде да му срећа цвати,
Хаиновић младом много љета!
Кад се болест још више разиђе,
Онда префект докторски изиђе,
Да се ватре по сокаци ложе,
Да се фења из планина вози,
Да се каде и домови чисте
Од несреће и болести исте!
Ал' се с отим слабо помогоше,
Зауставит болест не могоше,
По вароши свуда се разиђе,
Како ватра на све стране приђе.
Сад да чујеш туге и невоље,
Гдје здрав човек од страха болује.
Нит' се једе, нит се вино пије,
Већ све пада, ка' га картеч бије.
А гробари туд с коли пролазе,
Пак товаре гди год ког налазе
Све заједно мртве и болесне,
Не жали га, с њим о лесу тресне.
Нит' се штеди богат ни сиром,
Све гомилом довозе до гроба,
Без опепа и звоноглашења,
И параде, поповске пратења,

Без кићења и церни фролова.
 И купања остали родова!
 О, жалости и чудна времена,
 И страшнога кужнога имена,
 Мати несме ћери да приступи,
 Нити отац сину да послужи.
 Многи момци као соколови,
 И девојке кано лабудови
 Лишише се свадбе и весеља,
 Свог живота и брачнога венца;
 Многе мајке церним се завише,
 И до смрти своје перси бише.
 Домови се славни порушише,
 И многе се ствари разграбише;
 Никим свану, а ником се смрче,
 Штоно неки од стари прорече.
 Неста прве славе и весеља,
 Неста људи, неста пријатеља,
 Све пропаде и све се промени,
 Од жалости нигдар не спомени.
 О, Иригу, жалости велика,
 Ти баш страда, што није прилика.
 Да је тебе ватра попалила,
 Ил' да те је вода потопила,
 Опет неби штета така била,
 Нити жалост на сердцу се свила,
 Јер би људи живи останули,
 И своју би штету попунили!
 Ирижани, жалосна вам мајка,
 Дочекасте жалоснога данка,
 Јесте ли се тому ви надали,
 Или у сну сан такав саснили
 Да вас шанцем окружују свуда,
 Канда ће то трајат
 До страшнога суда.

И кордуном наоколо вежу,
 И тродуплу свуд нареде стражу,
 Пак по сву ноћ шиљбоци бердачу;
 „Има л' тко жив!“ —урличу и вичу.
 Пол године тако пребивасте,
 У планини зиму пробависте,
 А кад веће и часни пост дође,
 Тадај контромац правити се пође.
 Контромац два тадак начинише,
 Из планине тад се иселише.
 Шест недеља ту сте пребивали,
 Од вермеђе хлеб сте добијали,
 Потом кад су варош оправили,
 Онда су нас сасвим распустили,
 Јер је болест већ била престала,
 И всрош се опет отворила.
 Сви се здраво натраг повратисте,
 И судбину божју добро исплатисте.
 Богу хвала на његовом дару
 И пресветлом римском цесару,
 И високородном господару,
 У то време царскоме ћесару,
 Кој' је царску заповест добио
 И за ни се праведно трудио!
 Што вам каза, то је све истина,
 Ако ћете, ја ћу се заклети:
 Јест' тако ме не изјели вуци
 Под цамијом гдје клањају Турци.
 Тамо кажу сење и јасење,
 Међу браћу здравље и весеље!
 Вита јело узви горе гране,
 Нек су здраво све јуначке главе!
 Доћи ће нам време боље,
 Опет ће се Ириг населити;
 Док је глава биће и капа!

Конец

Sa tekstom od 164 stiha napisanim u po dva stupca na obe strane, jednog polu-tabaka formata 33×20,5 ona je značajan prilog poznavanju kuge u Irigu 1795. Ispevao ju je, kako se iz samog sadržaja vidi, anonimni narodni pevač ubrzo posle prestanka kužnog haranja. Na tu nas pretpostavku navodi nekoliko stihova, među njima poslednji u kome se peva da će skoro doći vreme kada će se Irig opet naseliti. Pesmu je najpre ispevao a potom zapisao, po mnogo čemu sudeći, očevič, bolje reći savremenik događaja. Ono što daje pesmi osobitu draž jednog dokumenta značajnog u prvom redu s medicinskog, ali ništa manje i s istorijskog, etno-sociološkog i psihološkog stanovišta jeste neobična podudarnost u hronološkom nizanju događaja s onim poznatim nam iz istorijskih izvora.

U izvesnoj meri pesma je interesantna i sa književnog gledišta. U njoj se oseti, tu i tamo bljesne u po kojem stihu lepota prave narodne poezije, ali uokvirena, sputana i onemogućena mnoštvom crkvenoslovenskih izraza. Narodni stihovi su dosta retki, ali vičnom oku istraživača jasno uočljivi. Opšta fizionomija pesme više je samoučka pesnička tvorevina hronološkog opisivanja jednog događaja, lišena umetničkog izraza prave poezije u celini. Po svojoj koncepciji i izražajnom sklopu bliža je narodnoj no umetničkoj poeziji, ali se zadržala upravo na trenutku svoga formiranja, te ostala ni narodna ni dovoljno umetnička.

IZVORI

¹⁾ *Simonović Radivoj*, Kuga u Sremu godine 1795—1796, Pančevo, 1898. — ²⁾ Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti. Vukova zaostavština 8552/264 (42). — Ove se pesme najpre dotakao Borivoje Marinković u članku: „*Jedan prilog srpskog građanskog pesništva*“, *Izraz*, Sarajevo, 1957, br. br. 7—8, str. 163—166, a zatim je u međuvremenu objavio (ćirilicom) u celini 1966. godine u svom značajnom delu „*Srpska građanska poezija*“, Beograd, 1966. Tom II, br. 406, str. 138—142. i str. 450.

Ilija NIKOLIĆ

UN POÈME SUR LA PESTE À IRIG, EN 1795,

Dans la vallée de Srem, au nord de Belgrade, la peste a sévi en 1795 à Irig. Le poète anonyme donne une description de l'épidémie et ses terribles conséquences: 2548 morts ou 52% de toute la population et 402 maisons détruites et incendiées.

Dr S. A. COOK, ŽRTVA PEGAVOG TIFUSA U VALJEVU 1915. GODINE

Dragoljub DIVLJANOVIĆ

Na starom Bairskom groblju u Valjevu počiva Amerikanac dr S. A. Cook, žrtva pegavog tifusa iz 1915. godine. On je bio član misije Američkog Crvenog Krsta koja je došla u Valjevo da suzbije pegavac za vreme Prvog svetskog rata.

Ovaj lekar koga se i danas sećaju sa najvećim divljenjem retki stari Valjevci, zaslužuje istovremeno i najveću počast i priznanje Srpskog naroda.

Vršeći vakcinaciju Srpske vojske protivu tifusa, on je odbio da poslednju preostalu dozu dade sebi i tako se zaštiti od ove bolesti. Vakcinu je dao jednom srpskom vojniku, sa obrazloženjem da je ona vojniku potrebna jer on brani svoju otadžbinu od neprijatelja. Sebi će dati drugu čim prispe sledeća pošiljka vakcine. Ali plemeniti i čovekoljubivi lekar nije dočekao sledeću pošiljku. Dobio je pegavi tifus i umro pre nje.

Nad grobom dr S. A. Cook-a podignut je (sada već oštećen) spomenik sa natpisom: GREATER LOVE HATH NO MAN THAN THIS THAT A MAN LAY DOWN HIS LIFE FOR HIS FRIENDS, što u slobodnom prevodu znači: nema veće žrtve od one kada čovek da i svoj život za svoje prijatelje.